

Mekanik Damgalar

Necati KAZANCI

انگریزی
 ۱ - ۲ - ۳
 5 JUN 27
 1-2 S

انگریزی
 ۱ - ۲ - ۳
 5 JUN 27
 1-2 S

Mekanik Damgalar

Postada işlem gören malzemeler (gönderiler-mektup vb),işlem gördüğüne yada ücretin ödendiğine ilişkin mühür, damga vb işaretler konulur. Posta pulunun kullanılmaya başlamasından sonra ise zarf üzerine yapıştırılan pul iptal edilir. Bu işlem pulların tekrar kullanılmaması içindir. İptal işlemi ya el ile iptal mühür/damga ya da mekanik bir cihaz ile yapılır.

Ülkemizde 1840 yılından 1863 yılına kadar, yani pul kullanımının başlamasına dek olan dönem “Mühür Dönemi” olarak adlandırılır. Bu dönemde gönderiler üzerlerine uygulanan mühürler ile yollanmakta idi. Bu mühürlerde genellikle postahänenin adı yer alır. Pulun kullanılmaya başlaması ile çok çeşitli tipte mühür ve damgalar kullanılmıştır. Başlangıçta yalnızca posta merkezinin adı mühür /damgalarda yer alırken, zaman geçtikçe tarih, damga numarası gibi farklı bilgiler de yer almıştır.

Pul iptali için kullanılan nesnelere el ile uygulanır ve tek tek damgalanır. Her bir gönderi için ayrı ayrı işlem yapmayı gerektirdiği gibi çok sayıda pul bulunduran zarflarda birden çok vuruş gerektirir.

Postada haberleşmenin zamanla gelişmesi iş yükünü arttırmıştır. İş yükünü hafifletmek için postada işlerin hızlandırılmasına yönelik, yenilikler hizmetlerin bir kısmının makinalaştırılması ile çözülmeye çalışılmıştır (dünya da bu makinalaşma dönemi 1880'li yıllar sonrasıdır).

Posta da mektup vb malzemelerin gönderilmesi için makinalaşma da iki tip cihaz öne çıkar. Pulların iptali için kullanılan “Mekanik Damgalar” ile ücretinde tahsil edildiği ve pul kullanımına gerek bırakmayan cihazlar. Pul yapıştırmaya gerek bırakmayan cihazları PTT “Ücret alma makineleri” olarak adlandırmaktadır (İngilizcede metered stamp machines olarak adlandırılmaktadır)

Pul iptali yani ücretin ödendiğinin ya da ücret ödemesi ile iki tür makine kullanıldığını belirttik. Bunlardan yalnızca pul iptali yapanlar ve pul yapıştırmaya gerek olmadan gönderi üzerine baskı yaparak ücretin alındığını belirten cihazlar.

Sıraladığımız bu ikinci tür cihaz, pul yapıştırma gereğini ortadan kaldırır. Bu cihazlar gönderi bedelini diğer posta bilgilerini zarfın üzerine basar. Ülkemizde bu cihazlar PTT tarafından “Ücret Alma ve Ücret Ödeme” makineleri olarak adlandırılmaktadır. (İngilizcede bu cihazların damgalarına “metered stamp machine” denilmektedir).

Ücret alma/ödeme makineleri (ÜÖM) iki yolla kullanılmaktadır.Doğrudan PTT işyerlerinde ve PTT dışında. PTT dışında çok sayıda gönderisi olan özel işyerleri ve kurumlar bu cihazları PTT'den ücreti karşılığı kiralayıp kullanabilmektedir.

ÜÖM'lerin sadece pul iptali için kullanılan cihazlardan ayırt edilebilmesi için farklı renk mürekkep kullanılır. Ülkemizde genellikle kırmızı ancak son yıllarda mavi renkte kullanılmaktadır. (PTT'den alınan bilgiye göre mavi renk kullanımı 2010 yılında başlamıştır.)

ÜÖM Cihazları, zarf üzerine gönderi bedelini bastığı gibi diğer birçok bilgiyi de (tarih, posta merkezi cihaz numarası vb.) baskı alanında belirtir. Bu alana genelde baskı bloğu adı verilmektedir. Cihazlar ayrıca sahip olduğu bellek ile gönderi sayısı, tahsil edilen tutar gibi bilgileri belleğine kaydedip raporlayabilmektedir. Günümüzde bu cihazların sayısal teknolojiler kullanılarak daha ileri özelliklere doğru gelişmektedir.(QR-Kod,barkod ile işlem yapılabilmesi gibi.)

Pul iptali için kullanılan cihaz yada makine tarafından uygulanmış damgaları “MEKANİK DAMGA” olarak adlandırmaktayız.

Bu yazıda postada kullanılan çeşitli cihazlardan yalnızca gönderilerin pullarını iptal etmek için kullanılan mekanik cihaz/makinaların damgalarını ele alacağız.

Mekanik damgalama için ilk yaygın kullanılan cihaz "Daguin" cihazıdır. Cihaz Eugéne Daguin tarafından geliştirilmiştir. Elle çalışan bir cihaz idi. Fransa'da ilk kez 1882 yılı ağustos ayından itibaren kullanılmıştır. Ancak yaygın olarak kullanımı 1884 yılından itibaren dir. Aynı dönemde farklı ülkelerde de benzer cihazlar geliştirilmeye başlamıştır(Daguin,Bickerdyke ,Flier,Chambon). Aynı yıllarda elektrikle tahrik edilen ve saatte 3000 kadar mektubu damgalayan cihazlarda geliştirilmiştir. Fransa da da ilk elektrikli cihaz 1898 yılında kullanılmıştır.

Daguin türü cihazların kullanımı 1900 yılı sonrasında azalarak sürer.Ancak daha gelişmiş cihazların kullanımı zaman içinde artarak yaygınlaşmıştır.

Resim 1
Daguin cihazı resmi

Resim 2
Daguin cihazının 100. yılı için
Fransa'da çıkarılmış pul

1923 yılında yukarıda söz ettiğimiz ÜÖM makinaları kullanılmaya başlanır. Bu cihazların baskı bloğu içinde sağladığı flam kullanım imkanı genel olarak flam kullanımının yaygınlaşarak artmasını sağlamıştır. Daha önce bu imkanı sağlamış olan Daguin cihazıda unutulmaya yüz tutmuş iken yeniden kullanılmaya başlamıştır.

Cihazların ilginçliğini belirtmesi açısından önemli olduğunu düşündüğümüz iki hususa değinmeden geçmeyelim. İlki ASME(American Society of Mechanical Engineer –Amerika Makine Mühendisleri Odası/Birliği) ÜÖM cihazını 1926 yılında 20. Yüzyılın mekanik harikası olarak seçmiştir. Bir diğeri ise, Fransa Daguin cihazının kullanımının yüzüncü yılında bir pul çıkarmasıdır.

Posta pulları her zaman aynı yere yapıştırılmadığı göz önüne alınarak bu tür damgaların baskı alanları ikinci bir işleme gerek duyulmaması için büyütülmüşlerdir. Böylece bu tür cihaz damgaları normal posta damgasında bulunan bilgilerin (tarih, posta merkezi) yanında alanı doldurmak için düz, kırık, dalgalı çizgiler ve şekiller, metinler eklenmiştir.

Damganın iki parça olarak ele alınması ilerde flam uygulamalarının da yolu olacaktır.

ÜLKEMİZDE MEKANİK DAMGALAR

Ülkemizde makine damgaları için bilgi oldukça azdır. Bu tür damgaların kullanıldığı posta merkezleri, kullanım süreleri, cihaz türleri hemen hemen hiç bilinmemektedir.

Bu konuda ilk kez bir sınıflama ve kayıt“Türkiye’de Postanın Mikrotarihi” adlı çalışmalarında Akan ve Kuran tarafından verilmiştir. Çalışmada 1920-1950 yıllarını kapsayan döneme ilişkin yedi ayrı tür mekanik damga listelenmiştir (1).

Kullanım dönemini ikiye ayırabiliriz (bu dönemi 1950’lerin ortaları olarak belirtebiliriz). İlk dönem mekanik damgaların kullanımının kısıtlı sayıdaki büyük kent posta merkezlerinde kullanıldığı dönemdir. Sonraki dönem ise cihaz kullanımının arttığı dönemdir.

Başlangıçta bu cihazlar genel olarak varış merkezi damgası olarak kullanılmışlardır. 1940’lı hatta nadirde olsa 1950’li yıllara dek varış damgası ile damgalanmış zarf örneklerini görmekteyiz(taahhütlü gönderilerde daha sonraları da görülmektedir). Ancak az da olsa çıkış merkezi olarak kullanılmış mekanik damgalar vardır.İkinci dönemde ağırlıklı olarak çıkış damgası olarak kullanılmışlardır. Halende çıkış damgası olarak kullanılmaktadır.

Dünyada makine damgalarının yaygın kullanımının 1900’ lü yılların başları kabul edilirse, ülkemizde ilk uygulamanın gecikmeli olarak geldiğini söyleyebiliriz. Kullanımları ise 1950’li yıllara kadar çok az sayıdaki posta merkezindedir. 1950 li yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır.

Ülkemizde bugüne dek saptanabilen ilk makine damgası 1913 yılı tarihini taşımaktadır.

Saptanan Mekanik Damga Türleri

TİP 1

Eski yazı ve Fransızca olarak- 6 düz çizgili bant ile

Her iki dilde tarih ve posta merkezi adı bulunmaktadır. Ayrıca S ve M Harfleri bulunmaktadır. Sayın Osman Levent Seral'ın Postmen.com .tr sitesinde yaptığı açıklamaya göre S Fransızca(Soiré) akşam ve M ise (Matin) sabah anlamında kullanılmıştır. Bu açıklama o dönemlerde kullanılan takvime göre günün bölümlerini ifade eder.

Gene devamla Osman Levent Seral aşağıdaki bilgileri vermektedir; “Bildiğim kadarı ile İstanbul Şehrinin dört ana posthanesinde makine damgası var idi. En çok kullanılanları sırası ile: İstanbul, Galata, Pera(Beyoğlu) ve Üsküdar’dır.”

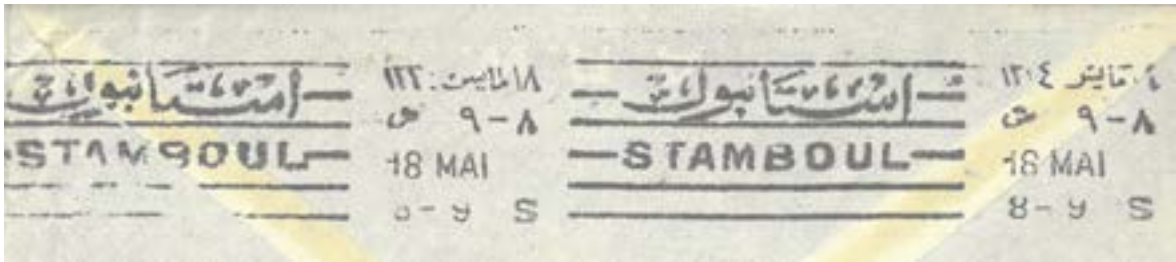
Bu postahanelerde kullanılan bu tip damgalarda eski yazı ile “İstanbul” yazmasına karşın Fransızca-sında “Constantinople” yazar Osman Levent Seral bu Fransızca yazının eylül 1918’de ”Stamboul” olarak değiştirildiğini ifade etmektedir.

Bu cihazlar bir çark üzerine negatif olarak dizilen ve değiştirilebilen yazı karakterlerinden oluştuğu için özellikle tarih kısmında sıkça hatalara rastlanmaktadır..Bu damgalardaki saat takvim bilgileri dönemin uygulamalarına göredir.

68

Resim 3 Bugüne dek rastladığımız en erken tarihli mekanik damga örneği

Resim 4 Damga üzerindeki Fransızca metnin 'Stamboul' a döndüğü mekanik damga örneği

Resim 5 Tip 1 mekanik damganın Ankara örneği

Resim 6 Tip 1 mekanik damganın İzmir örneği

Elimizdeki örneklerden bu tür cihazların 1929 yılına dek kullanıldığı anlaşılmaktadır.

TİP 2

Düz bant içinde büyük harflerle kent adı yazan tip

Bu damga tasarımı Tip 1 deki gibi düz çizgiler arasında büyük harflerle kent adı yazılmıştır. Örneklerden 1930'lu yılların ortalarına kadar kullanıldığını düşünmekteyiz. Akan ve kuran(1) da A&K Y1a numaralaması ile verilmiştir.

Resim 7 Tip 2 Mekanik damga örneği

TIP 3

Çift yuvarlaklı ve 6 dalgalı ve slogan içeren mekanik damga. Bu damgada eski yazı ve Fransızca olarak 'Türkiye'yi ziyaret ediniz' ibaresi yer almaktadır. Pera(Beyoğlu) posta merkezinde 1928 yılında iki ayrı damga olarak kullanılmıştır. Çıkış damgası olarak kullanılmıştır. Daire çapı 22mm.İki daire merkez mesafe 50mm.

Resim 8 Tip 3 mekanik damga örnekleri

TIP 4

İki yuvarlak arasında 6 dalgali çizgi bulunur. Yuvarlağın üst tarafında eski yazı ile İstanbul, alt tarafında ise Latin harfleri ile Fransızca 'stamboul' ve ortada tarih bandı bulunur. Kullanım yılı (örnekte) 1928 dir. Daire çapı 22mm.

Resim 9 Tip 4 mekanik damga örneği.

TIP 5

1930'lu yıllarda kullanılmış mekanik damga. İzmir fuarını tanıtan flam içeren ile kullanılmış. Damga 71 çapı 34 mm. Örnek 1934 yılıdır.

Resim 10 Tip 5 mekanik damga örneği

TİP 6

Band içinde bir daire kutu içinde flam alanı ile. Band 30mm Çember band içinde band içinde ölçüler 40 mm+22mm+40mm.

Resim 11 Tip 6 mekanik damga örneği

TİP 7

İki sıra kesikli ve dalgalı tasarım. Daire çapı 26 mm, ortada tarih bandı var. Kullanım yılları 1930' lar.

Resim 12 Tip 7 mekanik damga örneği

TİP 8

Tip 7 benzeri Daireler arası üç çift sürekli çizgi. Kullanım 1930'lar. Çap 26 mm.

Resim 13 Tip 8 mekanik damga örneği

TİP 9

21 mm çapında dış çember ve yanında 5 sıra sürekli dalgalı çizgili damga. Kent adı damga numarası ya da yıldız ile numarasız iki çember arasında. Tarih bilgileri göbekte. Dalgalı kısım bir çok örnekte flamlı olarak görülmektedir. Kullanımı 1930 'lu yıllardı.

Resim 14 Tip 9 un farklı örnekleri.

TİP 10

Daire çapı 27 mm. Çift çemberli ve tarih bandlı. Flam ile.

Resim 15 Tip 10 mekanik damga örneği.

TİP 11

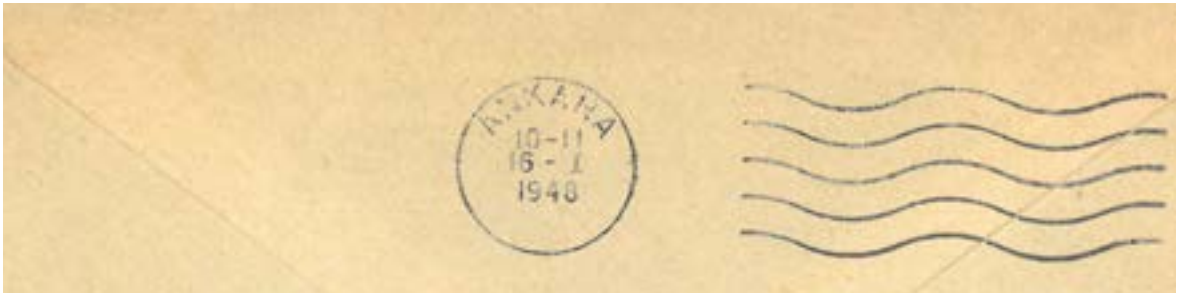
Daire çapı 27 mm. Çift çemberli ve tarih bandlı. Daireler arası 4 sıra sürekli dalgalı çizgili.

Resim 16 Tip 11 mekanik damga örneği.

TİP 12

21 mm çapında dış çember ve yanında 5 sıra sürekli dalgalı çizgili damga. Birçok flamlı örneği vardır. 1940'lı yılların sonlarından itibaren kullanılmışlardır.

Resim 17 Tip 12'in örneği.

TİP 13

24 mm çapında, 6 sıra dalgalı sürekli çizgiler ile tarih bandı ve posta merkezi çizgiler dik. Damga numarası var. 1940'lu yıllarda kullanılmış.

Resim 18 Tip 13 mekanik damga örneği

TİP 14

26 mm çapında, 6 sıra dalgalı sürekli çizgiler ile çift çember arasında posta merkezi adı. Tarih göbekte. Kullanım 1960 lar

Resim 19 Tip 14 mekanik damga örneği

TİP 15

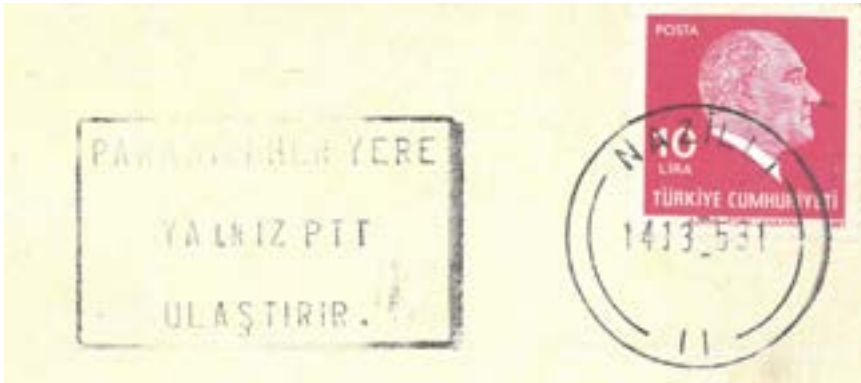
21mm çapında, Üstte iç çember kesilerek posta merkezi adı yazılı. Yedi dalgalı ve sürekli çizgi ile. Damga numarası iç çember üzerinde altta. !970 lerden sonra kullanılmıştır

Resim 20 Tip 15 mekanik damga örneği

TİP 16

76 Damga 28 mm çapında dış emberli.İ ember 24 mm.Posta merkezi adı ve damga numarası iç çember üzerinde üstte ve altta.

Resim 21 Tip 16 Mekanik damga örneği

TİP 17

Damga 28 mm çapında dış emberli.İ ember 18 mm.Posta merkezi adı ve damga numarası iki çember arasında üstte ve altta.Tarih bandı çizgi ile ayrılmış.

Resim 22 Tip 17 Mekanik Damga rneęi

TİP 18

Damga 28 mm çapında emberli. Yedi sıra dalgalı sürekli çizgiler ile

Resim 23 Tip 18 Mekanik damga rneęi.

TİP 19

Damga 28 mm çapında emberli. Tarih bandı çizgi ile ayrılmış.

Resim 24 Tip 19 Mekanik damga rneęi.

TİP 20

Damga 23 mm çapında emberli. İ ember çapı 15mm. Merkez adı ve tarihiki çember arında. Altı dalgalı ve sürekli izgili.

Resim 25 Tip 20 Mekanik damga rneęi.

TİP 21

Damga 22 mm çapında emberli. İ ember çapı 15mm. Merkez adı ve tarih iki çember arında. Tarih bandı i çember ile birleşiyor. Beř dalgalı ve sürekli izgili.

Resim 26 Tip 21 Mekanik damga rneęi.

TİP 22

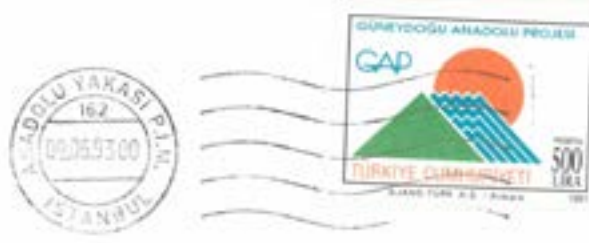
Damga 23 mm çapında emberli. Yedi dalgalı ve sürekli izgili.

Resim 27 Tip 22 Mekanik damga rneęi.

TİP 23

Damga 22 mm çapında emberli. İ ember çapı 14 mm. Merkez adı ve tarih iki çember arasında. Tarih bandı i çember ile birleşiyor. Beř dalgalı ve sürekli izgili.

Resim 28 Tip 23 Mekanik damga rneęi.

TİP 24

Damga 26 mm çapında emberli. İ ember çapı 18 mm. Merkez adı ve tarih iki çember arasında. Dört dalgalı ve sürekli izgili.

Resim 29 Tip 24 Mekanik damga rneęi.

TİP 25

Damga 22 mm çapında emberli. Dört dalgalı ve sürekli izgili.

Resim 30 Tip 25 Mekanik damga rneęi.

TİP 26

Damga 23 mm çapında üstte İ ember kesilerek posta merkezi adı yazılı. Damga numarası altta, i çember üzerinde. 1970'lerden sonra kullanılmıştır.

Resim 31 Tip 26 Mekanik damga rneĐi.

KAYNAKÇA

- Akan.M,Kuran.T,2019,Türkiye'de Postanın Mikrotarihi,C1,İř Bankası Kültür yayınları,791s,
- Osman Levent Seral'ın Postmen.com tr sitesindeki açıklamaları.
- <http://jef.estel.pagesperso-orange.fr/daguin.html>